

כנסים

במילים תעשה לך מלחמה

השתקפות עימותים אלימים בשפה
הכינוס השנתי השישי של האגודה הישראלית
לחקר שפה וחברה
חיפה, 20 במאי 2007

כינוס האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה יוחד השנה בעיקרו לנושא 'השתקפות עימותים אלימים בשפה', לצד נושאים אחרים, שגם הם אולי אינם פטורים ממשא כזה או אחר של קונפליקט ועימות. מארגנת הכנס, ד"ר **מריה ילנבסקאיה** מן הטכניון, ביקשה להוסיף לכתבה זו את השורות הבאות: 'הכינוס השנתי של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה התמקד בנושא שיש לו חשיבות לכל מי שמתמחה במדעי הרוח והחברה. לרוע המזל, אלימות וקונפליקטים אלימים נעשו חלק אינטגרלי של עולמנו. הם נוכחים בזירה הפוליטית ובתקשורת והסתננו לחיי היומיום שלנו בבית ובעבודה. כחלק ממנגנון הגנה, נוטים בני אדם לפתח חסינות נגד האלימות על ידי הסחת הדעת ממנה. בהעלאת נושא האלימות לדיון ביקשו המארגנים להגביר את המודעות לגבי מנגנון פעולתה. אף שהתקבלו גם הצעות להרצאות שעסקו בנושאים סוציו-לינגוויסטיים אחרים, רוב המרצים בחרו לדון בנושא המרכזי, מה שיש בו להוכיח את הרלוונטיות שלו לחברה שלנו. הן השיחה במליאה והן רוב ההרצאות במושבים השונים עוררו דיונים נלהבים, כדי כך שקשה היה לעתים ליושבי הראש לעמוד בלוח הזמנים'.

נמסור להלן תמציות של הרצאות בולטות בכינוס.

אלימות מילולית בעולמה של ישראל

גב' **אביבית אגם-דאלי** מהאוניברסיטה העברית בירושלים עסקה בהרצאתה ב'דימויים של מלחמה בפרסומת הישראלית ב-1967'. היא הראתה כיצד דימוי המלחמה הופך בשנת 1967 - שנת מלחמת ששת הימים - למקדם מכירות בולט. דימויי המלחמה שהשתמשו בהם המפרסמים אז: החייל הגיבור בהופעתו כצבר יפה תואר, כלי נשק שונים וכן מצעד צה"ל שהתקיים באותה שנה. 'המלחמה בפרסומות של 67' מוצגת תמיד באור הרואי ויפה; אין בה הרוגים ופצועים - רק ניצחונות'. אחרי מלחמת יום הכיפורים (1973) החלה דעיכה של דימוי המלחמה ההרואית. ההרוגים הרבים ותחושת השבר וההלם שהביאה מלחמה זו שחקו את דימויה ה'יפה' של המלחמה. הרצאתה של ד"ר **עירית זאבי** מאוניברסיטת חיפה השלימה, במידה מסוימת, את הרצאתה של אגם-דאלי. היא ניתחה את "לא לאבד את הצפון" - מלחמת לבנון השנייה בראי הפרסומות, ולדבריה, בעת מלחמה זו היה שימוש נרחב בגילויי פטרוטיזם כאמצעי רטורי לשיווק מוצרי צריכה ושירותים שונים, תוך דחיקת אמצעים אחרים. הפרסומת הפנתה את עיקר תשומת לבה לעורף האזרחי ולא לחיילים הלוחמים. תופעה מעניינת נוספת הייתה הימנעות של הפרסומות משימוש תכופ במילים לועזיות, 'כנראה כדרך להבעת הזדהות עם המדינה בשעתה הקשה'.

בעיצובן הלשוני של מלחמות לבנון - הפעם בתקשורת עצמה - עסקה הרצאתה של גב' **ציפי ישראלי** מאוניברסיטת בר אילן: 'הבניית המציאות בסיקור נושאים ביטחוניים: ישראל בלבנון 1985-2000'. על-פי ממצאיה, במשך רוב התקופה שנחקרה על ידה, התקשורת שירתה בעיקר את הממסד הפוליטי-ביטחוני ואת תפיסתו לגבי חשיבות רצועת הביטחון. היא עשתה זאת על ידי העלאת נושאים שהתאימו לממסד, תוך מתן מסגרות פרשנות קבועות שהבנו באופן הדרגתי מציאות מובנת-מאליה לכאורה, שתאמה את הלכי הרוחות של הממסד. התקשורת הדגישה את הפן הדמוני של האויב (החיזבאללה תואר כ'קנאי', כ'אכזרי עד טירוף'). כשלי צה"ל תוארו, לעומת זאת, כ'טעויות' או כ'מזל ביש'. בעקבות הפרשנויות המציגות את העימות בין חיזבאללה לישראל כמלחמה בין חושך לאור, נוצרה תפיסת 'מלחמת אין ברירה', שהייתה לנבואה המגשימה את עצמה.

בנושא מרתק עסקה הרצאתה של גב' **נוגה גלעד** מאוניברסיטת חיפה, 'הקורבן והתוקפן: דימויי מרָאָה בנרטיווים של ישראלים המתגוררים ביש"ע'. לטענתה, המסתמכת על מחקר דוקטורט שנערך בתקופה שבין קריסת הסכמי אוסלו להופעת תוכנית ההתנתקות, המרוויינים, ישראלים שעברו להתגורר בשטחי יש"ע, רואים עצמם מחד כמביאי הקדמה והמודרניות ומאידך כקורבנות תוקפנות של המקומיים, שאינם מכירים טובה על ה'גאולה' שהם זוכים בה. כך הם מכוונים עצמם כחלשים וכקורבנות; בדרך זו האלימות הישראלית נגד הפלסטינאים מנורמלת 'ומאזן הכוחות הנוכחי מקבל לגיטימציה'.

ובמבט כולל יותר: פרופ' **יהושע גיתי** ממכלת עמק יזרעאל חזר לדוש - בדוגמאות חדשות - בנושא שכבר העלה בעבר פרופ' רפאל ניר: 'הדימויים האלימים המעצבים את חיינו ומדיניותנו'. הישראלים 'מתים לקפה' (ולא חלילה 'אוהבים', כדרכם של הצרפתים והאמריקאים); ושיא הרומנטיקה הוא לומר: 'אני מת עלייך' (או 'מתה עליך'). הבחירות הן תמיד 'מערכה' (זאת דווקא בדרך של שפות אירופה); אך אין מסתפקים בכך ואולמרט קובע ש'העם ניפץ את הליכוד'. שלי יחימוביץ קובלת על חבריה המתקוטטים במפלגת העבודה ש'יורים אצלנו פנימה', ומקור משפטי בכיר מוסר, לדברי העיתונאי, שדורית בייניש, נשיאת בית המשפט העליון המיועדת באותה עת, 'מנהלת קרב חפירות נגד מינוי גביון'.

אלימות מילולית בהיסטוריה של היישוב והמדינה

בעיצובה של המציאות הלשונית בתקופות היסטוריות קודמות עסקו שתי ההרצאות שלהלן: ד"ר **דליה גבריאל-נורי** עסקה בהרצאתה "'המטבח של גולדה" - מטבח או חדר מלחמה?' בשימוש במטפורות להסוואת 'מדיניות ביטחונית תוקפנית' בתקופה שבה שימשה גולדה מאיר ראש ממשלה (1967-1973). המטפורות הנשיות הסטראוטיפיות ('מטבח', 'סל קניות') הסוו מהלכים נוקשים של מירוץ חימוש מתגבר, כיבוש מתמשך ונטרול של יוזמות שלום. מטפורת 'סל הקניות' הסוותה את העובדה שבאותה עת 'הפך המזרח התיכון למעבדת הנשק המתקדמת בעולם'. יתר על כן: היה כאן גם טשטוש של הליכים לא דמוקרטיים, שכן 'המטבח של גולדה' חבר שרים מצומצם ומקורב לראש הממשלה - היה בעצם 'חדר מלחמה', שבו התקבלו החלטות עקרוניות בעלות חשיבות ביטחונית רבה.

ד"ר **עדנה גורני** מהטכניון עסקה בהרצאתה 'הבניית ה"אני", ה"טבע" וה"יליד" בנרטיב ייבוש החולה - קריאה אקו-פמיניסטית בשני ספרי גאוגרפיה' בשני ספרים עבריים על עמק החולה - הראשון יצא לאור ב-1935, זמן קצר לאחר שהיישוב היהודי רכש את הזיכיון לייבוש החולה, והשני ב-1956, בעת השלבים הסופיים של הייבוש. הספר הראשון, פרי עטו של נתן שלם, מתאר

את הטבע באזור כפלאי ורב-גוונים, ומציג מספר חלופות לפיתוחו. הספר השני, פרי עטו של יהודה קרמון, יוצר סיפור דרמטי של מאבק בין פיגור ובערות לקדמה העתידה להפוך את העמק לפורה. ביסוד הנרטיב הזה עומד, לדעת המרצה, הדימוי של הגבר היהודי החדש, המצויד במדע ובטכנולוגיה, הכובש ומרסן את 'הערבי הנכנע' כמו גם את הנשי חסר השורשים'.

אלימות מילולית כתופעה אוניוורסלית

גב' **ניני גוטספלד-מנוח** הרצתה על "מילים הורגות" - כשדו שיח יומיומי הופך לנשק קטלני, בעקבות צאת ספרה הנושא שם זה. לדבריה, אלימות נפשית היא נחלת כולנו: הן כתוקפים או תוקפות והן כקורבנות, והיא נוכחת בזוגיות, בעבודה ובכל המפגשים האנושיים. לטענתה, האלימות המילולית הסמויה מסוכנת והרסנית יותר מגידופים וצעקות. בספרה, המבוסס על חמש שנות מחקר, היא זיהתה 'מודלים לשוניים המהווים כלי קיבול למסרים אלימים נסתרים'. הצגת המודלים והדוגמאות עשויה לשמש לקוראים מפתח להתבוננות פנימית ולמתן פירוש נכון למסרים המרעילים מערכות יחסים.

ד"ר **לאה ברץ** מהטכניון עסקה ב'אסתטיזציה של האלימות - מבט על ספרי ילדים'. לטענתה, כאשר יצירה מציגה מקרה אלים, האלימות הופכת לתופעה אסתטית, ובהיות התופעה אסתטית היא גם הופכת למוסרית. הפיכת האלימות למוסרית במשתמע יוצרת אצל הצופה או הקורא דיסוננס קוגניטיווי (צרימה תודעתית). 'צרימה' זו מציבה בפני המחנך, המכוון את הילדים לקריאה, שאלות עקרוניות: כיצד ייתכן שסבל ישמש מקור הנאה אסתטית? האם עטיפתה של החוויה האלימה במערך של אמצעים אסתטיים מטשטשת את אי מוסריותה? האם הפיכתה של האלימות ל'יפה' עושה אותה למקור לגיטימי להנאה אסתטית? מה מקומו של המחנך בתיווך יצירה בעלת גוון אלים: האם עליו להתייחס בדחייה למסרים החבויים האלה ולחשוף את טיבם הבלתי מוסרי? או שמא עליו להסתפק בהצגת היסוד האסתטי שבה?

נושאים נוספים

בכנס העשיר היו גם הרצאות על אלימות ופיוס בתחום התרבותי: ד"ר **אוריאל זוהר** מהטכניון על 'שפת התאטרון - שפת השלום' וד"ר **רחל וייסברוד** מאוניברסיטת בר אילן על 'התרגום - מעשה אלים או פייסני?'; על הוראת עברית לעולי ברית המועצות לשעבר (**רינת גולן**, אוניברסיטת בר אילן כמו בגיליון זה); על הוראת רוסית בבתי הספר בארץ (ד"ר **מרינה ניז'ניק** מאוניברסיטת תל אביב); ועל הוראת אנגלית באמצעות מחשב בבתי הספר בארץ (ד"ר **דרורה גאלוא**, הטכניון).

באופן טבעי להקשר זה, יוחד מקום בולט ליחסי עברית-ערבית בארץ ולהשתקפות הלשונית של הדו-קיום היהודי-ערבי והעימות הישראלי-פלשתינאי: נידונו מעמדה של הערבית בארץ (גב' **דפנה יצחקי** מאוניברסיטת בר אילן), השפעת העברית על כתיבתם בערבית של ערבים מלומדים בישראל (ד"ר עלי ותד ממכללת בית ברל), גלגולי המונחים פלסטין/פלשתינה ופלסטינים/פלשתינאים בראי הסכסוך הישראלי-ערבי (ד"ר **דפנה צמחוני** מהטכניון).